

УДК 371.134:81.243

Галина Бондар

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сьогодні особливо актуальним стає формування нового, відповідного часу світогляду, в основі якого лежить цінність будь-якої людської особистості. Гуманістичний світогляд повинен стати підґрунтям для виховання громадян, в яких органічно перепліталися б гуманістичні риси – милосердя, толерантність до тих, хто має інші переконання, віру, світогляд.

Світогляд особистості та його структура розглядалися класиками філософської думки (Г. -В. -Ф. Гегелем, І. Кантом, Дж. Локком), сучасними філософами (В. Андрущенко, В. Сагатовським, А. Спіркіним), психологами (І. Бехом, Дж. Дьюї, К. Роджерсом), педагогами (Л. Губерським, В. Кувакіним, А. Кудішиною, В. Сухомлинським).

Процес формування світогляду вивчали І. Бургун, Л. Корміна, Л. Потапюк (в учнів підліткового та юнацького віку, в навчально-виховному процесі сучасної школи), О. Артюхова, М. Ратко (у старшокласників засобами художньої літератури), С. Дорогань (у майбутнього вчителя засобами української літератури). Окремі аспекти проблеми формування гуманістичного світогляду висвітлені в роботах Н. Ганнусенко, М. Клепар, А. Решетніченко, В. Сластьоніна, К. Чорної, Г. Усачової.

Потрібно зазначити, що в сучасній філософії, педагогіці та психології немає однозначного підходу до тлумачення поняття «гуманістичний світогляд».

Отже, ступінь повноти і всебічності осмислення та розроблення проблеми дефініції «гуманістичний світогляд» залишається незадовільним.

Завдання даної статті розкрити сутність поняття «гуманістичний світогляд».

Етимологія терміна «гуманістичний світогляд» безпосередньо пов'язана і з поняттями «гуманізм» та «світогляд». Розглянемо ці поняття детальніше.

Як уже зазначалося, в сучасній філософії немає однозначного підходу до тлумачення поняття гуманізм.

Автором терміна вважають римського філософа, оратора і політика Марка Цицерона. Цицерон називав гуманізмом культурний та етичний розвиток людських здібностей. На його думку, справжнім джерелом щастя людини були її чесноти, серед яких він особливо виділяв мудрість, мужність, справедливість, помірність, доброту і подяку [4].

У науково-просвітницький обіг термін «гуманізм» (лат. *Humanitas* – людяність) був уведений німецьким педагогом Ф. Нітхаммером у 1808 р. Він проголошував вищу самодостатню та самоусвідомлюючу значущість людини та антилюдським все, що сприяє її відчуженню і самовідчуженню [5].

З перебігом століть термін «гуманізм» наповнювався різним змістом, відображаючи суспільні потреби, ідеали, рівень розвитку науки і культури.

До кінця ХХ ст. гуманізм як суспільне явище перетворився на високозначущий елемент цивільного суспільства практично всіх демократичних країн світу. Він став глобальним феноменом людства, що виражає прагнення людей мужньо зустрічати і відповідати на виклики майбутнього [9].

Основне завдання гуманізму – захищати інтереси нації, якщо цей захист не проти прав та інтересів людини. Замість вічної боротьби він виступав за співпрацю усіх з усіма, вічний пошук взаєморозуміння, взаємоузгоджень [16].

Аналіз літератури показав, що поняття «гуманізм» має кілька значень, серед яких основні:

- назва епохи Відродження в різних культурних рухах, ідейних течіях, напрямках суспільної думки;
- назва галузі теоретичного знання, яка віддає перевагу гуманітарним наукам;
- позначення етичних якостей особистості – людяності, доброти і пошани;
- визначення всебічного розвитку особистості;
- вираження особливого ставлення до людини як вищої цінності життя;
- назва практичної діяльності, направленої на досягнення загальнолюдських ідеалів.

Головна ідея гуманізму, в свою чергу, була сформульована Кантом: «людина може бути для іншої людини тільки метою, а не засобом» [7, с. 451].

Отже, виходячи з вищезазначеного, гуманізм пропонує людям такі методи мислення і практики, які допомагають найкращим чином розвинути можливості людей, розпорядитися тим, що є в кожного з нас. Перший, найнадійніший і доступніший метод – створювати самого себе, якомога повніше акумулюючи в собі загальнолюдські цінності, підвищуючи тим самим свою життєстійкість, продуктивність, творчу віддачу, а також культивувати в собі, за висловом англійського просвітителя Шефтсбері, своє краще Я. На цьому шляху досягнення не примусять себе чекати [3, с. 11].

Гуманізм зовсім не наголошує на тому, що людина – це «пуп землі» та що світ обертається навколо людини і її егоїстичних поривів. Він відстоює не право особистості на відособлення і ізоляцію від суспільства і

природи, а право особистості і роду людського на гідне існування в світі, на участь у його житті, на вирішення світових загадок, на поліпшення умов свого існування. Гуманізм – це інтелектуальний, моральний і соціальний простір творення сенсу, пошуку і знаходження людиною точки опори і на цьому світі, і в самій собі [3, с. 62].

Він стає фільтром, через який людина пропускає весь зміст свого внутрішнього світу, тим самим очищуючи його і наповнюючи світлом людяності. Володіння цим знанням повинно допомогти людині стати мудрішою, зрозуміти своє місце в світі та навчитися узгоджувати свої дії з законами суспільства, в якому вона живе [3, с. 121–150].

Перша і найголовніша відмінність гуманізму від усіх інших світоглядів полягає в тому, що він обов'язково припускає акт рефлексії, самосвідомості, вільного, розумного і критичного ухвалення людиною своєї людяності разом з накопиченими нею знаннями і досвідом.

Проблему світогляду особистості розглядає не лише педагогіка, аналізуючи форми, методи і шляхи його формування у навчальному та виховному процесах. Інша наука – психологія – визначає місце світогляду як внутрішньо стабілізаційного чинника людської діяльності в структурі особистості; психологічні закономірності формування світогляду на рівні різних вікових категорій. Особливістю філософського знання є його світоглядний характер. Філософія веде людину до найзагальнішого усвідомлення навколишнього світу, свого місця в ньому, свого ставлення до світу і до самого себе, своїх намірів і шляхів їх реалізації [1].

Термін «світогляд», що складається з двох слів: «світ і погляд, чи свідомість», вперше почали використовувати І. Кант та І. Фіхте – представники німецької класичної філософії в кінці XVIII ст. [14, с. 263].

Проте певні свідчення про світогляд як про знання, що цінне і важкодоступне, з'явилися набагато раніше.

Історія людства на землі показує, що світогляд – різнорівневе духовне утворення, що органічно поєднало бачення світу, життєвий досвід, різноманітні пересуди, а також наукові, художні й політичні погляди. «У загальному значенні – особлива форма свідомості людини, що розкриває її погляди на навколишній світ та місце її в цьому світі. У широкому сенсі – сукупність міфологічних, філософських, природознавчих, суспільствознавчих, етичних, естетичних, релігійних поглядів на світ. У вузькому значенні – це філософське світобачення» [10, с. 296–297].

Світогляд – це знання та оцінка людиною світу і самої себе, це своєрідна інтеграційна цілісність знання і цінностей, розуму та відчуттів, інтелекту і дії. Світогляд можна розглядати і як систему настанов, уявлень, оцінок, що допомагає людині бачити, зрозуміти світ, а також допомагає з визначенням своєї життєвої позиції в ньому. Пізнавальні, ціннісні і мотиваційно-діяльнісні установки людської життєдіяльності інтегруються саме у світогляді [11].

«Філософський енциклопедичний словник» Е. Губського дає таке пояснення цього поняття: (згідно з М. Шелером), світогляд – «той, що управляє всією культурою чи одною особистістю від селекції і ділення, в якому він (світогляд) фактично вбирає саму суть фізичних, психічних, ідеальних речей незалежно від того, як відбувається їх усвідомлення, і навіть чи приходить це усвідомлення взагалі» [15, с. 271].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка поняття «світогляд» трактується як форма суспільної свідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому. Предмет світогляду розглядає взаємовідношення між людиною і світом. Об'єкт світогляду – цілісний образ світу [6].

«Короткий педагогічний словник пропагандиста» висвітлює це поняття як цілісну стійку систему поглядів на світ і закономірності його розвитку, на явища і процеси природи і суспільства, що глибоко діють на життя і діяльність кожної людини [8].

Незважаючи на наявність низки трактувань поняття «світогляд», аналіз робіт виявив загальні позиції в його розумінні: системний характер відчуттів, ідей, принципів; їх відносно висока стійкість і статичність; регулятивна функція щодо людської діяльності.

Ми можемо визначити світогляд як ядро духовного світу особистості, як сукупність основних переконань щодо природи, особистого і суспільного життя; переконань, які відіграють інтеграційну роль у поведінці, в спільній практичній діяльності людей; як програму дій людини (що треба робити, до чого прагнути) та обґрунтування цієї програми (чому саме ці завдання найбільш важливі). Це світовідчуття; світосприймання; світобачення, що пов'язане з науковою та філософською картиною світу і припускає освоєння певної системи законів, знань і принципів, багатовікового духовного досвіду всього людства, коли людина підходить до світу з позицій розуму, діє, спираючись на логіку, обґрунтовувавши свої висновки і твердження.

Відповідно, враховуючи все зазначене вище, ми можемо зробити висновок, що гуманістичний світогляд – діяльність, учення, соціальний інститут, а також вчинки, що прославляють людину та сприяють її щастю, свободі, справедливості. Це своєрідна призма, духовний погляд на світ та ставлення до нього.

Аналіз стану розробленості цієї проблеми показав, що для нашого дослідження доцільним буде використати основні положення праць Д. Пащенко.

У своїй роботі ми використовували трактування поняття «гуманістичний світогляд», близьке до визначення, запропонованого в монографії Д. Пащенко, а саме: «гуманістичний світогляд» – це система поглядів, переконань та ідеалів особистості, орієнтована на визнання

людини як найвищої цінності та на пізнання і вдосконалення себе й оточення відповідно до законів матеріального і духовного світу [12, с. 264–269].

Носієм гуманістичного світогляду, наголошує Д. Пащенко в своїх дослідженнях може бути людина будь-якої професії. Але чи не найактуальнішим він є саме для педагога. Усі елементи світогляду майбутнього учителя неодмінно опосередковуються його особистим досвідом, набуваючи при цьому певного емоційного та професійного забарвлення і перетворюючись на персональну установку, що регулює його пізнавальну і фахову діяльність, зумовлює життєву позицію [13].

Основне завдання гуманістичного світогляду, де ядром, центром є людина, – це прагнення до піднесення людини, найповніше втілення в ній людської сутності та визнання цінності людини, яка виступає як єдність двох сторін, – природного життя кожного індивіда та соціального, куди входять всі функції, що виконуються людиною в суспільстві, в тому числі і рівень розвитку її особистісних якостей.

Принципово важливим, як зазначає І. Бех, не зіставляти універсальні цінності гуманізму та національні, а взаємодіяти з ними, що передбачає різноманітність і багатогранність культурно-гуманістичних позицій, які мають тенденцію взаємодоповнювати одна одну. Саме від накопиченого людством досвіду з реалізації транскультурних норм суспільного життя: співробітництва, доброзичливості, чесності, лояльності і терпимості до інших, дотримання закону – і залежить рівень розвитку гуманістичного світогляду [2].

Тобто особа, яка володіє гуманістичним світоглядом, – homo humanus (людина гуманна) – дотримуються його самоочевидних норми в своєму житті, у відносинах з іншими людьми, суспільством і природою. Її характеризує також високий рівень самодисципліни, свободи, самостійності, етичної, правової і цивільної відповідальності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та власний педагогічний досвід дали нам змогу виділити якісні характеристики гуманістичного світогляду майбутнього учителя:

- життєвий оптимізм (відчуття впевненості в потенційних силах свого народу і людства, готовність докладати власні зусилля в подоланні кризових явищ, протидії екологічній катастрофі тощо);
- відчуття своєї відповідальності за майбутнє країни;
- толерантність (активного намагання зрозуміти аргументи опонента та знайти «точки примирення»);
- педагогічний оптимізм (віра в потенційні сили учня та можливості педагогічної науки);
- установка на «завтрашню радість» вихованця, на досягнення ним значного успіху в тих видах діяльності, до яких він має природний потяг.

Саме ці якісні характеристики обрані нами тому, що кожна з них спрямована на особистість майбутнього учителя, за допомогою яких він виражає своє ставлення до оточуючого його природного і соціального середовища. При цьому його ставлення включає не тільки оцінювання світу як об'єктивної реальності, але й оцінювання дійсності, зв'язків з іншими людьми.

На нашу думку, наявність у світогляді майбутнього учителя таких якісних характеристик, як життєвий оптимізм; відчуття своєї відповідальності за майбутнє країни; толерантності; педагогічного оптимізму; установки на «завтрашню радість» вихованця, на досягнення ним значного успіху в тих видах діяльності, до яких він має природний потяг, що дають йому можливість і здатність самотійно, незалежно будувати свою долю, відносини зі світом, реалізовувати своє життєве призначення, здійснюючи власний, індивідуальний вибір, тобто мислити, діяти, здійснювати вчинки, виходячи з власних мотивів, інтересів і цілей, може свідчити про сформованість саме гуманістичного світогляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Н. Т. Мировоззрение и естественно-научное познание : монография / Н. Т. Абрамова, М. А. Голубец, Н. П. Депенчук [и др.] – К. : Научная мысль, 1983. – 326 с.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124–129.
3. Борзенко И. М. Основы современногo гуманизма : учебное пособие [для вузов] / Игорь Михайлович Борзенко, Валерий Александрович Кувакин, Анна Алексеевна Кудишина ; под ред. В. А. Кувакина и А. Г. Круглова. – М. : Российское гуманистическое общество. – 2002. – 350 с.
4. Бородавкин С. В. Гуманизм і гуманність як два язики культури / Сергей Вадимович Бородавкин. – Спб. : Русско-балтийский центр БЛИЦ, 2004. – 240 с.
5. Гивишвили Г. В. Феномен гуманизма / Гиви Васильевич Гивишвили. – М. : Рос. гуманист. о-во, 2002. – 240 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Кант И. Трактаты и письма / И. Кант. – М. : Наука, 1980. – 710 с. – (Серия «Памятники философской мысли»).
8. Краткий педагогический словарь пропагандиста / [уклад. Колмакова М. Н., Суров В. С. и др.] ; под общ. ред. М. И. Кондакова, А. С. Вишнякова. – М. : Политиздат, 1988. – 368 с.
9. Кудишина А. А. Гуманизм – феномен современной культуры / Анна Алексеевна Кудишина. – М. : Академический Проект, 2005. – 504 с.
10. Людина і світ : підручник [для учнів загальноосвітніх, професійно-

- технічних та вищих навчальних закладів I–III рівнів акредитації] / [уклад. Губерський Л. В., Кремень В. Г., Приятельчук А. О. та ін.] ; голов. ред. Л. В. Губерський. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 349 с.
11. Макутон П. Я. Світоглядні ідеали і цінності, їх місце і роль в культурі / П. Я. Макутон // Актуальні проблеми духовності : збірник наукових праць / Криворізький державний пед. університет. – Кривий Ріг : І.В.І., 2002. – С. 19–29.
 12. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : монографія / Дмитро Іванович Пащенко. – К. : Науковий світ, 2005. – 371 с.
 13. Пащенко Д. І. Формування гуманістичного світогляду вчителя / Дмитро Іванович Пащенко // Удосконалення навчально-виховного процесу як засіб розвитку творчої особистості вчителя та учнів : зб. тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (26–27 жовтня 2000). – Умань, 2000. – С. 14–16.
 14. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
 15. Философский энциклопедический словарь / [состав. Губский Е. Ф., Кораблева Г. В., Лутченко В. А.]. – М. : Инфра-М, 1997. – 576 с.
 16. Фролов И. Т. Человек – наука – гуманизм / Иван Тимофеевич Фролов. – М. : Знание, 1982. – 64 .